

RECENZE A REFERÁTY

Elisabeth Ruttkay, **Das Neolithikum in Niederösterreich**. Österreichische Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte, Forschungsberichte zur Ur- und Frühgeschichte Nr. 12, Wien 1983, 81 str., 30 tabulek.

Knižka E. Ruttkayové, navazující na dřívější přehled z roku 1974/75 (*Das Neolithikum in Niederösterreich — Forschungsbericht der letzten 25 Jahre, Mitteilungen der Österreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte XXV/1*), je nejnovějším nárysem neolitu Dolního Rakouska a tvoří zřejmě základ větší připravované práce. Autorka — vědecká pracovnice prehistorického oddělení Přírodovědného muzea ve Vídni, je známa i v ČSSR řadou výborných příspěvků k dějinám rakouského neolitu, jehož je přední znalkyní, i tím, že ve svých pracích bere zásadně v potaz také výsledky výzkumů sousedních zemí, Čechy, Moravu a Slovensko nevyjímaje.

Práce nemá velký rozsah (50 str. vlastního textu), což je dáno charakterem celé edice i skutečností, že jsou tu zhodnoceny zvláště nové materiály a koncepce, aniž je znovu revokován již známý pramenný fond; velmi cenný je však obsáhlý soupis použité literatury (str. 56—77), dále soupis radiometrických dat k rakouskému neolitu a obrazové přílohy, zvláště přehledné mapky osídlení Dolního Rakouska v jednotlivých fázích neolitu. Tyto mapky jsou většinou doplněny i soupisy lokalit (s výjimkou staršího úseku neolitu) a tím větší hodnotu nabývají pro zahraniční badatele.

Stručný úvod práce je věnován geomorfologickým poměrům země, heterogenitě zkoumané oblasti, která přímo navazuje na jižní Moravu, s níž podle autorky tvoří sídlištní jednotu. Ani Dunaj, protékající zemí napříč, netvoří žádný předěl v sídlištních a kulturních zónách neolitu.

V další kapitole „Problém neolitizace“ naznačuje autorka oba možné výklady tohoto závažného procesu (jihovýchodní původ či autochtonní vývoj). V tradicích rakouského bádání (Menghin, Pittioni) se přiklání spíše k představě neolitizace jakožto výsledku domácího vývoje, což se snaží podložit některými soubory mikrolitických silexů ze sídlišť s lineární a malovanou keramikou. V širších souvislostech by potom proces neolitizace Evropy neměl být chápán jako postupně z jihovýchodu pronikající fenomén (H. Quitta), nýbrž jako „šíření se zvukových vln“ z jednotlivých domácích center. Tento základní problém musí být ovšem řešen v celoevropských souvislostech a také vzhledem k tézovitému rázu práce není analyzován do podrobností. Faktem zatím zůstává, že pro celé střední Podunají nelze prokázat vývojovou kontinuitu mezi mezolitem a nejstarším keramickým neolitem, který — buď jak buď — je stále nutno chápat jako novum, hotovou a tedy spíše příchozí kvalitu.

Pozornosti dále zaslouží celá koncepce práce, resp. periodizace zkoumaného úseku

pravěku. Na rozdíl od přehledu z roku 1974/75, kde se objevily Pitttionio termíny „Das Grundkeramikum“ nebo „Das mittlere Keramikum“, používá E. Ruttikayová nyní důsledně termín „Neolithikum“ a to v rozsahu celého českého neolitu a eneolitu. Takto široce pojatý neolit (nejsem přesvědčen, zda závislost na německém chápání neolitu je zcela zdůvodnitelná, když příznaky doby měděné se v Dolním Rakousku nepochybně projevují v daleko větší míře než v jižním a západním Německu) dělí autorka na 4 úseky: starší, střední, mladší a konečný neolit. Na str. 50 uvádí synchronizaci s tříděním neolitu a eneolitu v Maďarsku a v ČSSR. Je až s podivem, jak odlišné koncepce jsou uplatňovány v jednotlivých zemích a jak málo bylo dosud vykonáno pro unifikaci základního historického chápání významné pravěké epochy. Převzetí jihoněmeckého systému neolitu rakouskými badateli je v tomto smyslu možno pojímat jako krok ke kýžené unifikaci, nejsem si však jist, zda tento krok je zcela šťastný.

U jednotlivých úseků takto pojatého dolnorakouského neolitu se zastavím jen stručně. Faktografickou část práce nemohu hodnotit, vzhledem k dobře známému serióznímu přístupu autorky k látce a vzhledem k patrnému využití všech nejnovejších terénních i teoretických přínosů zvláště mladší generace rakouských badatelů však v žádném případě nepochybuji o její plné kvalitě. Z hlediska vývoje moravského výzkumu neolitu jsou nová fakta, získaná v Rakousku, velmi cenná, mnohdy dokonce inspirativní. Není tajemstvím, že výzkum rakouského neolitu nastoupil v posledních letech prudké tempo rozvoje a v řadě aspektů (srov. např. jen velkorysou leteckou prospekci) již předstihl výzkum v ČSSR.

Ze staršího neolitu není zatím dostatek kvalitního pramenného materiálu pro podrobnou analýzu keramiky typu „Vornotenkopf“, jejíž dva stupně E. Ruttikayová rozlišovala již v roce 1974/75; pro výše naznačené řešení otázky původu středodunajského neolitu by byla tato analýza klíčová. Nic bližšího se zatím také nedovídáme o nově zjištěných „opevněných“ sídlištích s LnK (Asparn a. d. Z., Weisteig, Pulkau) a o jejich chronologii a funkci. V této oblasti se otevírá velmi široký prostor rakouskému výzkumu. Za zmínku stojí i interpretace poměrně početné antropomorfní plastiky staršího neolitu (uváděné do literatury systematicky H. Maurem hlavně z oblasti Manhartsberg), již se E. Ruttikayová zcela přiblížila marxistickému pojetí.

Rakouský střední neolit je nesporně dynamické období; jeho poznání pokročilo za poslední léta nejvíce zásluhou autorky samé, dále zásluhou E. Lenneisové, Chr. a J.—W. Neugebauerových, O. Urbana aj. Problematiku VK jsem shrnul při recenzi monografie E. Lenneisové (SPFFBU E 25, 1980, 296—7); otázka synchronizace VK s kulturou lengyelskou je nadále nedořešena: oba nesporné nálezné celky z Prahy-Dejvic a z Unterwölbling nemohou (podle mého názoru) zcela vyvrátit argumenty (SPFFBU E 26, 1981, 23—27) svědčící pro přímý kontakt VK III s MMK (MOG) Ia. Na konečné řešení bude třeba ještě počkat. V tomto kontextu vyplývá z práce E. Ruttikayové předpoklad, že Dolní Rakousko nebylo osídleno lidem s VK I. a II. fáze podle M. Zápotocké (str. 18) a že tvůrci VK jsou tu snad imigrující složkou (z jižní Moravy?). Naproti tomu konstatování oikumeny šarečkové typu v okolí Hornu (str. 14/15) by dávalo teoretické možnosti hledání vývojových souvislostí pozdní LnK s VK i na rakouském území.

Novou periodizaci dolnorakouské lengyelské kultury (str. 20 ad.) je možno z hlediska logiky vývoje pochopit a přijmout. Má-li však být tento systém spojován označením MOG i s jižní Moravou — pak je třeba konstatovat, že na Moravě zatím není zastoupena fáze Lužianky-Sé-Wölbling a že fáze MMK Ia a Ib jsou na Moravě ostře odlišitelné a materiálově velmi bohatě zastoupené, takže je nelze spojit v jeden celek analogicky dolnorakouskému typu Langenzersdorf-Wetzleinsdorf.

Zvláštní kapitolou lengyelského výzkumu v Dolním Rakousku by byla sídliště s kruhovými valy a příkopy; z několika desítek zjištěných případů však zatím vlastní výzkum začal pouze ve Friebritz a Kamegg, pomineme-li Wetzleinsdorf (kde kruhový tvar opevnění není zcela prokázán), a tak k funkci těchto „rondelů“ dosud nelze z rakouské strany říci nic konkrétního.

Důležité jsou rakouské příspěvky k těžbě rohovce (Antonshöhe in Maurer), k poznání složité rituální složky života lidu s malovanou keramikou (doklady „kultu lebek“, „základových obětí“? apod.) a ke klasifikaci lengyelské antropomorfní plastiky.

Mladší neolit začíná v Dolním Rakousku typem Wolfsbach a Bisamberg-Oberpullendorf, z nichž poslední je autorkou považován za doklad nově příslé skupiny lidí z jihovýchodu. Na rozdíl od skupiny Bisamberg-Oberpullendorf, kterou autorka sama uvedla do literatury, je typ Wolfsbach dosud znám poměrně málo. Také časové relace MOG IIB k tomuto epilengyelskému vývoji nejsou ještě zcela přesně formulovány. Složitost situace prameni posléze ještě z přítomnosti KNP, resp. její vyspělé baalberské fáze, která je spojována i s keramikou brázděného vpichu (typ Retz—Křepice—Gajary). Pro přesné relativně chronologické vymezení daných jednotek není zatím v Dolním Rakousku dostatek vhodných náleзовých celků.

Následující vývoj badenského komplexu rozkládá E. Ruttkayová na časnou (bolerázskou) fázi (Neustupný A, B) a čistou (ossarnskou) fázi (Neustupný C, D), zatímco další vývoj (Neustupný E) připojuje již na počátek koncového neolitu. Vznik badenského komplexu zůstává pro Dolní Rakousko i nadále neurčitelný. Autorka chápe vznik bolerázské skupiny jako zrod nové kvality, která pokrývá diferencované podloží na velkém území (např. i Potiši) a v této souvislosti uvažuje i o možnosti nové imigrace z jihovýchodu do Rakouska, aniž zcela anuluje místní kulturně pestré stratum. Přínosem rakouského výzkumu je objev trapezovitého domu badenské kultury v Pottenbrunn.

Koncový neolit zahajuje rakouská varianta jevišovické kultury — skupina Mödling—Zöbing s vlivy chamské skupiny, které jsou patrné až v okolí Hornu. Skupina Mödling—Zöbing je součástí velkého kulturního komplexu pozdního neolitu, jehož jednotlivé skupiny jsou — jak je dnes zřejmé, zvláště po pracích A. Medunové — časově diferencované. Důležitým příspěvkem k tomu je stratigrafie v Asparn-Weber, kde spodní vrstvu s keramikou typu Mödling—Zöbing překrývá vrstva s keramikou typu Kosihy—Čaka—Makó.

Důležitým zjištěním je posléze objev herzogensburské skupiny šňůrové kultury v Dolním Rakousku. Autorka jej považuje za spojovací článek mezi moravským typem Dřevohostice a bavorským typem Geisalgasteig a za současný se skupinou Kosihy—Čaka—Makó—Somogyvár—Vinkovci; měl by těsně předcházet nejstarší zvoncovité poháry. Kulturu zvoncovitých pohárů již E. Ruttkayová neanalyzuje; považuje ji (asi právem) za fenomén počínající doby bronzové.

Nadepsaná práce „Das Neolithikum in Niederösterreich“ má programový charakter. Informuje sice o nejnovějším stavu poznání dolnorakouského neolitu, ale ještě více slibuje do budoucna. Mnohé materiály rakouského neolitu totiž dosud čekají na zveřejnění — a nemusí jít vždy o nejnovější terénní výzkumy (autorka o tom sama přesvědčila publikací náleзовého celku z Unterwöbling). Knižka E. Ruttkayové bude odborníky evropského „Neolithforschung“ jistě přijata pozitivně. Československé badatele pak potěší především. Nezbyvá než popřát E. Ruttkayové, aby zamýšlené dílo o dolnorakouském neolitu zdárně dovedla do konečné podoby.

Vladimír Podborský

Herwig Friesinger-Helga Kerchler, *Töpferöfen der Völkerwanderungszeit in Niederösterreich*. Ein Betrag zur völkerwanderungszeitlichen Keramik (2. Hälfte 4.—6. Jahrhundert n. Chr.) in Niederösterreich, Oberösterreich und dem Borgenland. Sep. Archaeologia Austriaca 65, 1981, 193—266, 58 obr. v textu.

Cílem práce dvou vídeňských archeologů H. Friesingera a H. Kerchlerové bylo shrnutí veškerého keramického materiálu ze sídlišť a pohřebišť doby stěhování národů v Dolním a Horním Rakousku a v Burgenlandu. Jako základ pro další zpracování jim posloužily výsledky archeologického výzkumu v Ternitzu a v Mauternu, kde byly nalezeny hrnčířské pece z doby stěhování národů s příslušným keramickým materiálem.

V první části práce se H. Kerchlerová věnovala vyhodnocení nálezů z Ternitzu (str. 193—196). Nejprve (str. 193—194) se zabývala historií objevení nálezů a jeho výzkumem. Naleziště bylo zjištěno v roce 1970, avšak vlastní výzkum mohl proběhnout až v roce následujícím. Byla odkryta částečně porušená kupolovitá pec s topným kanálem, na který navazovala oválná předpeční jáma.